

Ключевые слова: агрессия, Международный суд ООН, международный спор, финансирование терроризма, основные принципы международного права.

Summary

Savchuk K., Melnichuk O. Perspectives for protection of the interests of Ukraine in the International Court of Justice in connection with the aggression of the Russian Federation.

The article investigates the legal means to resolve the situation concerning the aggression of the Russian Federation on the east of Ukraine and the Crimea. We consider the practice of the International Court of Justice on similar cases in order to determine the facilities of Ukraine for the protection of its interests in this international court. The various legal and doctrinal approaches to the definition of "international dispute" are researched.

International legal mechanisms provided for in the Treaty of Friendship and Cooperation between the Russian Federation and Ukraine 1997, International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism, 1999 and others are considered.

Key words: aggression, the International Court of Justice, an international dispute, terrorism financing, the fundamental principles of international law.

УДК 628.171.034.2:352/354

І. Г. ГАЛКІН

Ігор Григорович Галкін, кандидат юридичних наук, доцент Національного університету водного господарства та природокористування

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИСДИКЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод організувала міжнародну процесуальну систему, яка пов'язана з національними правовими та процесуальними системами. Будучи міжнародним нормативним актом, що закріплює основні права та свободи з громадянським та політичним характером, вона створила розвинутий та ефективний регіональний механізм захисту прав людини. Європейський суд з прав людини завдяки своїй послідовній діяльності надав можливості Конвенції бути дієвою, постійно розвиватися й удосконалюватися прецедентами Суду.

Механізми захисту конвенційних прав покладає на Суд подвійну функцію: по-перше, здійснювати індивідуальний контроль у разі винесення рішень щодо порушення державою-учасницею Конвенції того чи іншого права, а по-друге, формувати принципи і стандарти захисту прав людини. Особливість Конвенції та діяльності Суду полягає в механізмі здійсненні впливу на міжнародному й національному рівні захисту прав людини.

Європейський суд з прав людини вплинув на країни Східної Європи, конституції яких приймалися на підставі європейського досвіду¹. Крім того, вплив Конвенції та Суду вже вийшов за межі суто Європи; вищі суди Австралії, Канади, Нової Зеландії, Намібії, Гонконгу та Південної Африки використовують практику Суду, даючи тлумачення власним національним актам щодо прав людини.

Останнім часом у науковій літературі приділяється багато уваги аналізу та механізмів застосування практики Європейського суду з прав людини. Зокрема, це такі автори: Т. Дудаш, В. Туманов, М. Буроменський та ін. Основними джерелами стали Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 1950 р. та Протоколи до неї і Регламент Європейського суду з прав людини від 1998 р. із змінами та доповненнями.

Європейський Суд з прав людини був заснований в 1959 р. відповідно до Конвенції про захист прав людини та основних свобод (1950 р.) з метою забезпечення дотримання державами-учасницями їхніх зобов'язань.

Юрисдикція Суду відповідно до положень ст. 32 Конвенції, поширюється на всі питання, що стосуються роз'яснення та використання Конвенції і протоколів, та розглядаються Судом справи згідно зі ст. 33 (міждержавні справи), 34 (індивідуальні справи) та 47 (консультативні висновки за запитом Комітету Міністрів) Конвенції. При виникненні спору щодо юрисдикції Суду він самостійно вирішує дане питання (ст. 32 і ст. 48 Конвенції²).

К. Андріанов у своїй праці вказує, що юрисдикція Європейського суду з прав людини є тим фактором, що виокремлює його як основний елемент контрольного механізму Конвенції щодо інших міжнародних судових органів; саме особливості юрисдикції Суду визначають його місце та роль у системі міжнародних інститутів та у системі інституційного механізму Конвенції та Ради Європи зокрема³.

Слід підкреслити, що юрисдикції Європейського Суду притаманний субсидіарний характер, який використовується тільки в межах Конвенції. Положення ст. 1 Конвенції описує принцип субсидіарності, який означає, що Суд своєю діяльністю створює додаткові гарантії захисту прав і свобод людини, що є передусім зобов'язанням самих держав-учасниць. Суддя Страсбурзького суду Соренсен підкреслював, що зобов'язання Суду є «субсидіарними за часом та обсягом по відношенню до діяльності компетентних національних

органів влади. Завдання органів Конвенції – направляти та сприяти державам-учасницям Конвенції нести свої зобов'язання через власні правові інститути й процедури».

Під час визначення юрисдикції Суду впливає ще одна особливість – відсутність взаємних завдань та обов'язків Високих Договірних Сторін. Наприклад, у 1961 р. Комісія у справі «Австрія проти Італії» висловила свою думку, яка до цього часу є важливою для визначення істотних юрисдикційних повноважень сучасного Суду: держава-учасниця, яка оскаржує дії іншої держави (незалежно від мотивів), «не може вважатися такою, що користується правом на заяву для забезпечення особистих інтересів, а радше такою, що привертає увагу Комісії до можливого порушення публічного порядку в Європі». Саме тому Комісія не взяла до уваги посилання Італії, яка ратифікувала Конвенцію на три роки раніше, ніж Австрія, та на відсутність взаємозалежності. Крім того, Австрія, на відміну від Італії, не була відповідальною за дії, що мали місце безпосередньо до дати набрання чинності Конвенції для Австрії.

Таким чином, юрисдикція Суду поширюється не тільки на звернення про порушення від держав-учасниць положень Конвенції, а й на заяви, подані особами, які є громадянами держав, що не ратифікували Конвенцію, або інших держав-учасниць, які неналежним чином дотримуються покладених зобов'язань.

Юрисдикція Суду складається з чотирьох аспектів: предметна юрисдикція (*rationemateriae*), територіальна юрисдикція (*rationeloci*), юрисдикція в часі (*ratione temporis*), юрисдикція за колом суб'єктів (*ratione personae*).

Предметна юрисдикція (ratione materiae). Предметна юрисдикція Суду здійснює захист тільки тих прав, які зазначені в Конвенції та її протоколах. Крім того, Суд не приймає до розгляду будь-яку скаргу щодо порушених прав, які явно чи по суті не належать до Конвенції, навіть коли такі права гарантуються іншими міжнародними договорами. Наприклад, розгляд заяв про порушення таких прав, як право на самовизначення, право на доступ до державної служби або захист більшості економічних та соціальних прав залишається поза компетенцією Суду⁴.

Під час встановлення предметної компетенції при розгляді скарги Суд спирається на власне розуміння характеру чи змісту того чи іншого порушеного права. Проте прийняття Судом рішення щодо поданого звернення сумісності з предметною юрисдикцією з положеннями Конвенції не означає визнання Судом наявності порушення права чи прав, гарантованих Конвенцією, оскільки цьому має передувати комплексний розгляд справи як стосовно прийнятності заяви, так і стосовно суті справи.

Предметна юрисдикція Суду є найбільш динамічною, оскільки відповідні положення Конвенції постійно набувають нового розуміння за результатами. На сьогоднішній день Європейський суд з прав людини вважається однією з основних міжнародних правозахисних інституцій європейської системи захисту прав людини.

Територіальна юрисдикція (ratione loci). Територіальна юрисдикція Суду в контексті положень ст. 1 Конвенції тісно пов'язана з їхньою територією, але не завжди обмежується суто цією територією⁵. Також згідно з нормами міжнародного права до території держави відносять і ті об'єкти, які прирівнюються до території держави. А тому під юрисдикцію держави підпадають дії посадових осіб держави на території іншої держави.

У практиці Суду виокремився та набув поширення екстериторіальний принцип під час визначення юрисдикції Суду. Даний принцип був застосований у рішенні у справі «Plașcu and Others v. Moldova and Russia» (рішення від 8 липня 2004 р.). Заява була подана про порушення Молдовою та Росією положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у зв'язку з діями органів влади невизнаної Придністровської Республіки. Суд зазначив, що заява, яка була зроблена Молдовою при ратифікації Конвенції, а саме про те, що вона не має змоги здійснювати контроль над територією Придністров'я, – не є належним застереженням у розумінні ст. 57 Конвенції. З огляду на вищевикладене фактична неможливість здійснювати контроль у Придністров'ї не позбавляє Молдову від відповідальності за дотриманням Конвенції на даній території. Вона повинна була всіма доступними засобами або із залученням інших держав та міжнародних організацій продовжувати гарантувати зобов'язання, які передбачені в Конвенції. Крім того, Російська Федерація також повинна нести відповідальність за недотримання норм Конвенції, адже вона здійснювала військову, політичну та економічну підтримку сепаратистського режиму в Придністров'ї.

Отже, територіальну юрисдикцію Суду можна визначити як сукупність територій держав-учасниць Конвенції, а також територій, за міжнародні відносини яких вони відповідають⁶.

Юрисдикція в часі (ratione temporis). Юрисдикція Суду в часі починає діяти, тобто породжувати права і обов'язки для держав-учасниць з моменту набуття чинності, а для держав, що приєдналися – з моменту набуття чинності для кожної держави, яка приєдналася.

Відповідно до положень Конвенції, Суд не розглядає подані заяви щодо фактів порушення прав людини, які відбулись до моменту набрання чинності Конвенції для держави-відповідача (справа «Подбельськи проти Польщі», 1998 р.).

Проте практика Суду свідчить, що виняток можуть становити заяви, в яких йдеться про «триваючі порушення»: коли початкові факти порушення, відображеного в заяві, мали місце до дати набрання чинності Конвенції для держави-відповідача, але вони безпосередньо визначали стан заявника вже після зазначеної дати (справа «Папаміхалопулос та інші проти Греції», 1993 р.).

Відповідно до положень ст. 58 Конвенції кінцевим проміжком часу юрисдикції Суду для Високої Договірної Сторони визначається з моменту денонсації Конвенції (денонсація може відбутись через п'ять років з моменту набрання чинності Конвенції державою-учасницею та через шість місяців після офіційного

звернення до Генерального секретаря Ради Європи), але не звільняє її від взятих зобов'язань Конвенції щодо будь-якого порушення, яке могло бути вчинене до дати набрання дії денонсації⁷.

Таким чином, Судом може бути прийнята до розгляду заява проти держави до набрання чинності денонсації Конвенції. Наприклад, у справі, коли Данія, Норвегія та Швеція подала скаргу проти Греції в квітні 1970 року. Тоді остання, в свою чергу, денонсувала Конвенцію 12 грудня 1969 року. Комісія прийняла до розгляду подану скаргу, вирішивши, що Греція все ще несе зобов'язання згідно з положеннями Конвенції. Водночас Комісія призупинила розгляд даної скарги та повернулася до неї тільки після того, як Греція відновила статус держави-учасниці Конвенції в 1974 році⁸.

Юрисдикція за колом суб'єктів (ratione personae). Юрисдикція Суду за колом суб'єктів визначається згідно з положеннями ст. ст. 33 та 34 Конвенції, а саме: розглядає заяви проти будь-якої держави-учасниці, які подані іншими державами-учасницями або будь-якими особами, недержавними організаціями або групами осіб, що відносять себе до категорії потерпілих, викладених у Конвенції чи в її протоколах.

Юрисдикція Суду щодо розгляду міждержавних справ є відмінною від традиційних норм міжнародних відносин – право на дипломатичний захист.

У ст. 33 Конвенції зазначено: «Будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною». Таким чином, держава-учасниця Конвенції має право подати скаргу до Суду не тільки в разі порушення прав і свобод її громадян іншою державою, але й в інших випадках, коли інша Висока Договірна Сторона порушує положення Конвенції та протоколів до неї. Розгляд даної скарги не є втручанням у внутрішні справи держави, адже вони не є такими з огляду на зобов'язання, які були взяті на себе державами-учасницями Конвенції.

Дипломатичний захист надає право державі подати скаргу проти іншої держави в міжнародному судовому органі лише у випадку, коли сама держава є об'єктом порушення або захищає права свого громадянина (громадян), які, на її думку, є порушеними внаслідок протиправної поведінки згідно міжнародного права. У рамках права на дипломатичний захист тільки ефективний зв'язок між державою та особою у вигляді громадянства дає право державі висунути на міжнародному рівні вимоги від імені даної особи.

Висновки. На сьогоднішній день Європейський суд з прав людини вважається однією з основних міжнародних правозахисних інституцій європейської системи захисту прав людини.

Європейський суд з прав людини своїми рішеннями та наданими рекомендаціями впливає на становлення, реформування й модернізацію сучасних національних правозахисних систем, практичне застосування європейських правових стандартів при прийнятті рішень національними судами.

Юрисдикція суду поширюється на всі питання, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції і протоколів до неї, та які передаються йому на розгляд.

¹ Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини: навч.-практ. посіб. / Т. І. Дудаш. – К. : Алерта, 2013. – 368 с.

² Там само.

³ Туманов В. А. Европейский суд по правам человека. Очерк организации и деятельности / В. А. Туманов. – М. : Норма, 2001.

⁴ Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 1950 року. – Х. : Одиссей, 2007.

⁵ Там само.

⁶ Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України : навч. посіб. / М. Мазур, С. Тагієв, А. Беніцький, В. Кострицький. – Луганськ, 2006.

⁷ Там само.

⁸ Дудаш Т. І. Вказана праця.

Резюме

Галкін І. Г. Особливості юрисдикції Європейського суду з прав людини.

Розглянуто особливості юрисдикції Європейського суду з прав людини на основі аналізу міжнародно-правових норм та здійснено аналіз видів юрисдикції Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: предметна юрисдикція, територіальна юрисдикція, юрисдикція в часі, юрисдикція за колом суб'єктів.

Резюме

Галкин И. Г. Особенности юрисдикции Европейского суда по правам человека.

Рассмотрены особенности юрисдикции Европейского суда по правам человека на основе анализа международно-правовых норм и осуществлен анализ видов юрисдикции Европейского суда по правам человека.

Ключевые слова: предметная юрисдикция, территориальная юрисдикция, юрисдикция во времени, юрисдикция по кругу субъектов.

Summary

Galkin I. Features jurisdiction of the European court human rights.

Basing on the analysis of international legal norms, in the article there have been investigated the features of jurisdiction of the European Court of Human Rights, and the analysis of the types jurisdiction had been performed.

Key words: subject matter jurisdiction, jurisdiction under the terms of subjects, territorial jurisdiction and jurisdiction over time.

Н. О. ДАВИДОВА

Наталія Олександрівна Давидова, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Університету сучасних знань

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОСВІТИ В США

Сполучені Штати є взірцем для побудови системи інституцій освіти, зокрема вищої освіти, оскільки тут за багатьма міжнародними рейтингами знаходиться більше половини зі 100 найкращих університетів світу. Актуальним є порівняння українського та американського досвіду регулювання відносин у сфері освіти та запозичення позитивних напрацювань. Конституція України містить декілька норм, що регулюють відносини у сфері освіти, зокрема, ст. 53 (право на освіту та обов'язок отримати повну загальну середню освіту), ст. 92 (виключно законами визначаються засади регулювання освіти), ст. 116 (Кабінет Міністрів забезпечує проведення політики у сфері освіти). Конституція США не містить жодного положення, яке б прямо згадувало про освіту, але вона істотно впливає на формування правового поля цієї сфери.

Дослідженню Конституції США присвятили свої роботи такі вчені, як В. О. Власихин, О. А. Жидков, В. І. Лафітський, А. А. Мішин, Н. В. Пильгун, В. Н. Сафонов, В. І. Шишкін, але на пострадянському просторі немає спеціальних робіт, у яких висвітлювалось би регулювання відносин у сфері освіти. Серед американських колег, які займались питанням конституційного регулювання у сфері освіти, слід назвати К. Александера, Т. Гарфілда, У. Капліна, Б. Лі, Р. Смола, М. Прейре, Д. Фельмана та М. Юдофа.

Метою статті є аналіз положень Конституції Сполучених Штатів, що формують правове поле у сфері освіти, та їх тлумачення Верховним Судом.

Конституції (федеральна та окремих штатів) є основним джерелом, що визначає природу й межі урядової влади і гарантує захист прав громадян від свавілля з боку федеральних органів влади та органів влади штату. Федеральна Конституція не має положень, що прямо регулюють освітні відносини, але її положення часто застосовуються судами при вирішенні спорів у сфері вищої освіти. Зокрема, це Перша поправка про громадянські та релігійні права; Четверта поправка про недоторканність особистості, помешкання, особистих паперів і майна; П'ята та Чотирнадцята поправки про належну правову процедуру та рівний захист законом.

Огляд положень Конституції, що впливають на учасників навчально-виховного процесу. Перша поправка* містить декілька положень, що стосуються сфери освіти, зокрема, право на свободу слова та право на свободу віросповідання. Усі учасники навчально-виховного процесу (студенти, викладачі та адміністратори освітньої інституції) мають право на свободу слова, на яке посилаються при обґрунтуванні конституційних засад права на академічну свободу. Як і всі інші поправки, Перша поправка створювалась з метою захисту громадян від свавілля конгресу та інших федеральних органів влади. Цілий ряд рішень Верховного Суду визнали, що обов'язок по забезпеченню прав з Білля про права покладається також на органи влади штатів та місцеві органи влади.

Четверта поправка** має значення при оскарженні обшуку особистих шаф студентів в університеті, обшуку кімнат в гуртожитку, обшуку автомобіля на стоянці університету, перевірка крові чи урини у студентів на наявність наркотичних речовин та інші інциденти, що пов'язані із приватністю та її межами.

П'ята поправка*** передбачає захист приватних осіб від незаконних дій з боку органів федеральної влади: позбавити особу життя, свободи чи власності можна тільки в результаті належної правової процедури.

Чотирнадцята поправка****, містить клаузулу про «належну правову процедуру», була додана після Громадянської війни передусім з метою захисту прав нещодавно звільнених рабів. На сучасному етапі ця поправка широко тлумачиться та розглядається як така, що надає цілий ряд матеріальних та процесуальних прав. Основний акцент робиться не на забороні позбавлення особи життя, свободи чи власності, а на дотриманні процесуального порядку такого позбавлення. У сфері вищої освіти це положення найчастіше застосовується для оскарження застосування дисциплінарних санкцій до студента та для оскарження звільнення чи відсутності просування по службі викладача. Судова практика відносить до змісту «належної правової про-

© Н. О. Давидова, 2014

* Поправка I. Конгрес не видає законів, які стосуються впровадження релігії чи забороняють вільно сповідувати її; або які обмежують свободу слова, друку чи права народу на мирні зібрання і звернення до уряду з проханням задовольнити скарги.

** Поправка IV. Право людей на недоторканність особистості, помешкання, особистих паперів і майна не можна порушувати безпідставними обшуками й арештами; ордер на обшук і арешт має видаватися лише на достатній підставі, засвідченій присягою або урочистою обіцянкою, і має докладно вказувати місце обшуку, осіб і речі, які підлягають арешту.

*** Поправка V. ... жодну особу не можна позбавити життя, свободи чи власності без належної правової процедури...

**** Поправка XIV. Розділ 1. ... жоден штат не може позбавити якусь особу життя, свободи чи власності без належної правової процедури, як і не може відмовити жодній особі, що підлягає його юрисдикції, у рівному захисті законом.